

PŘÍSLUŠNOST SOUDU VE VĚCI SAMÉ PO ZAMÍTNUTÍ NÁVRHU NA NÁVRAT DÍTĚTE VE VĚCI MEZINÁRODNÍCH ÚNOSŮ DĚTÍ

PETR SEDLÁK

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

V souvislosti s řízením ve věci nařízení návratu nezl. A.S. byl ke styčnému soudci ČR vznesen dotaz na příslušnost soudu ve věci výchovy po zamítnutí žaloby na návrat nezletilého do místa obvyklého pobytu. Vzhledem k novele občanského soudního řádu a zvýšení zájmu o spory ve věcech mezinárodních únosů dětí je vhodné se touto otázkou zabývat v širších souvislostech a nikoli jen ve vztahu ke konkrétní kauze a zejména odpovědět otázku aplikace nařízení ES 2201/2003.

Klíčová slova v rodném jazyce

Návrat dítěte, příslušnost soudu, mezinárodní únosy dětí.

Abstract

Within the context of proceeding in case of ordering the return of minor A.S. was raised a query to the Czech liaison judge related to jurisdiction of court in custody case after the dismissal of an action to the return of minor child to the place of habitual residence. With regard to amendment of Civil Procedure Act and increasing of interest about the international child abduction cases is it useful to deal with this question in wider context and not only relating to the specific case and especially answer the question of application of Council Regulation No 2201/2003.

Key words

Return of child, jurisdiction of court, international child abduction.

Text příspěvku

V souvislosti s již českými soudy opakovaně řešeným případem nezl. A.S. vyvstala otázka, který soud má být příslušný pro řízení ve věci výchovy po té, co nebyl soudem dožádaného státu nařízen návrat dítěte do místa obvyklého bydliště před protiprávním přemístěním, zadržením, dítěte.

Právní úprava této problematiky je velmi komplikovaně řešena řadou právních předpisů, z nichž na národní úrovni je třeba uvést jednak úpravu obsaženou v zákoně č. 99/1963 Sb. občanském soudním řádu (dále jen o.s.ř.) a dále kolizní úpravu obsaženou v zákoně č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním (dále jen ZMPS). Na úrovni mezinárodních předpisů je nutné jmenovat dvě haagské úmluvy, a to úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, která byla pro ČR vyhlášena sdělením č. 34/1998 Sb. (dále jen HU28) a úmluvu o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, která byla pro ČR vyhlášena sdělením č. 141/2001 Sb.m.s. (dále jen HU34). Nelze ani opomenout možnost stanovení pravomoci soudů ve dvoustranných smlouvách o právní pomoci v civilních věcech. Třetí úroveň je úprava Evropských společenství, která je v dané oblasti reprezentována nařízením Rady ES č. 2203/2001, o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000 (dále jen Brusel II. bis).

Ač není rozhodnutí soudu ve věci nařízení návratu protiprávně přemístěného, zadržného, dítěte do státu původního obvyklého pobytu hlavním předmětem tohoto textu, je nutné vymezit možnosti, jak může v takovém řízení civilní soud rozhodnout. V zásadě přichází do úvahy tři varianty meritorního rozhodnutí v řízení o návratu dítěte.

V situaci, kdy soud dospěje k závěru, že přemístění dítěte/zadržení dítěte nebylo protiprávní, návrh na návrat dítěte zamítne jako nedůvodný. V dalším případě může nastat situace, kdy soud dospěje k závěru, že přemístění dítěte/zadržení dítěte bylo protiprávní a soud nařídí návrat. Poslední možností je, že soud dospěje k závěru, že přemístění/zadržení dítěte bylo protiprávní, avšak soud návrat s ohledem na okolnosti případu návrat dítěte nenařídí.

Ještě před shrnutím pravidel pro určení příslušnosti soudu pro řízení o výchově je třeba konstatovat, že jako nutnou podmínku řízení bude zkoumat soud svoji příslušnost v řízení o výchově. Nejsou tedy na místě závěry soudu o příslušnosti soudu ve věci výchovy v rozsudku, kterým je rozhodována otázka navrácení dítěte do místa obvyklého pobytu.

Zásadně je třeba k důslednému rozlišování řízení ve věci návratu dítěte a řízení ve věci výchovy přistoupit nyní v situaci, kdy řízení o návrat je koncipováno jako samostatně upravené řízení dle o.s.ř. (ust. § 193a an.). Navíc soud takovým vyjádřením by zcela zásadním způsobem zasahoval do dispozičního oprávnění účastníka, neboť místo podání žaloby, resp. úvaha o sudišti je plně v dispozici účastníka a úkolem soudu je teprve v rámci řízení splnění procesní podmínky přezkoumat a rozhodnout o ní zákonem předepsaným způsobem.

Určení pravomoci dle ustanovení ZMPS

Pokud budeme vycházet při určování pravomoci soudu z českého ZMPS, dojdeme k použití ust. § 39 odst. 1 ZMPS¹, ve kterém je zakotvena pravomoc českých soudů ve vztahu k českým státním občanům. Tato úprava by neměla činit žádné aplikační problémy.

Ust. § 39 odst. 3 ZMPS² zakotvuje pravomoc českých soudů ve vztahu k cizím státním příslušníkům. V případech, kdy je dítě přemístováno do ČR, je pravděpodobné, že bude českým státním občanem, tudíž lze očekávat, že pravomoc dle ust. odst. 3 nebude obvykle využívána. Pro ostatní případy může toto ustanovení být problematické, neboť pravomoc českých soudů je založena pouze jako subsidiární.

Navrhovaná rekodifikace zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním, která následuje návrh rekodifikace občanského zákoníku, již jako základní kritérium pro určení příslušnosti soudu používá kritérium „obvyklého pobytu“.

Určení pravomoci dle Haagských úmluv

Ač samotná HU28 se určením pravomoci nezabývá, je nutné akcentovat ust. čl. 16 této úmluvy³. Z daného ustanovení vyplývá, že řízení o návrat dle HU28 je možno definovat jako

¹ Ust. § 39 odst. 1 věta první ZMPS: Ve věcech výchovy a výživy nezletilých a v jiných věcech jich se týkajících, jsou-li československými občany, je dána pravomoc československých soudů i tehdy, žijí-li v cizině.

² Ve věcech nezletilých cizinců žijících na území Československé socialistické republiky učiní československý soud jen opatření nutná k ochraně jejich osob a majetku a vyrozumí o tom orgán jejich domovského státu. Kdyby orgán domovského státu poměry nezletilého v přiměřené době neupravil, učiní tak československý soud

³ srov. - po obdržení oznámení o protiprávním přemístění nebo zadržení dítěte podle článku 3 soudní nebo správní orgány smluvního státu, do něhož bylo dítě přemístěno nebo v němž bylo zadrženo, nemohou věcně

předběžnou otázku *sui generis*, když tento závěr dovozují z důsledků návrhu na navrácení dítěte dle čl. 16 HU28. Rozhodování o výchově je vyloučeno, resp. vedené řízení musí být přerušeno, po dobu od oznámení protiprávního přemístění do rozhodnutí dle HU28, resp. do uplynutí přiměřené doby od doručení oznámení⁴. Z takto formulovaného ustanovení (rozuměj z dikce: ...soudní nebo správní orgány smluvního státu, do něhož bylo dítě přemístěno nebo v němž bylo zadrženo, nemohou věcně rozhodovat o právu péče o dítě, dokud...), sice nikoliv výslovně, nicméně dostatečně určitě vyplývá, že soudy státu, kam bylo dítě přemístěno o výchově rozhodnout mohou, a to za podmínky, že:

- 1) bylo rozhodnuto příslušným orgánem, že dítě nemá být navraceno
- 2) nebyl podán návrh na navrácení dítěte v přiměřené lhůtě.

Pro ČR je platná a účinná i HU34, která je však v současnosti účinná pouze ve 14 zemích⁵. Dle ust. čl. 7 odst. 1 zůstávají v případě protiprávního přemístění nebo zadržení dítěte zachovány pravomoci orgánů smluvního státu, ve kterém dítě mělo obvyklé bydliště bezprostředně před přemístěním nebo zadržením, až do té doby, než dojde ke společnému splnění následující podmínky pod bodem 1 a alespoň jedné z podmínek pod bodem 2:

1) dítě získá obvyklé bydliště v jiném státě, a

2a) osoba, instituce nebo jiný orgán mající právo péče souhlasily s přemístěním nebo zadržením, nebo

2b) bydlelo-li dítě v jiném státě nejméně po dobu jednoho roku poté co osoba, instituce nebo jiný orgán, které mají právo péče, znaly nebo musely znát místo pobytu dítěte, nevznesly požadavek na navrácení během tohoto období a dítě se sžilo se svým novým prostředím.

Podle odst. 3 téhož ustanovení, pokud dojde k situaci, že si orgány uvedené v odstavci 1 zachovávají své pravomoci, orgány smluvního státu, do kterého bylo dítě přemístěno anebo ve kterém bylo zadrženo, mohou přijímat pouze taková naléhavá opatření, která jsou nutná pro ochranu osoby nebo majetku dítěte.

Pro své účely uvedená úmluva v odst. 2 citovaného ustanovení definuje protiprávní přemístění a zadržení. Nicméně v případě této úmluvy může dojít dle následujících článků k přesunutí pravomoci na soudní orgány druhého státu.⁶

rozhodovat o právu péče o dítě, dokud nebude rozhodnuto, že dítě nemá být podle této úmluvy vráceno, nebo nebude-li podán návrh podle této úmluvy v přiměřené lhůtě po obdržení oznámení.

⁴ srov. důvodovou zprávu prof. Elise Pérez-Vera k čl.16 úmluvy, bod 121, první odstavec (publikováno na: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.publications&dtid=3&cid=24)

⁵ http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=70

⁶ Z důvodové zprávy Paula Lagarda z roku 1998 k čl. 7 úmluvy (publikované na http://www.hcch.net/index_en.php?act=publications.details&pid=2943&dtid=3) str. 557, bod 46, druhý odstavec lze citovat: „Výchozí myšlenkou je, že osoba, která se dopustí protiprávního přemístění, by neměla být schopna získat jako výhodu tohoto činu to, že změní ve svůj prospěch pravomoc orgánu oprávněného přijmout opatření k ochraně osoby nebo majetku dítěte. Ale, na druhou stranu, protiprávní přemístění, jestliže přetrvá, je skutečností, která nemůže být ignorována do takové míry, že zbaví orgány nového státu, který se stal novým obvyklým bydlištěm dítěte, pravomoci ve věcech ochrany.“

Určení pravomoci dle Brusel II. bis

Brusel II. bis je v otázkách souvisejících s mezinárodními únosy stěžejním dokumentem Evropských společenství. Svým záběrem se dotýká jak samotných mezinárodních únosů, tak zejména určení příslušnosti soudů ve věcech výchovy a výživy (pokud v rámci tohoto textu záměrně pomíjím uznání a výkon rozhodnutí).

Samotná pravidla pro určení příslušnosti dle Bruselu II. bis ve věcech rodičovské zodpovědnosti v situaci mezinárodního únosu dle nařízení lze rozdělit do tří kategorií. Jednak obecné pravidlo dle čl. 8 odst. 1, vycházející z příslušnosti soudů státu obvyklého bydliště dítěte v době podání žaloby.

Dále pak speciální pravidlo pro zachování příslušnosti dle ust. čl. 10. Příslušnost soudu státu původního obvyklého bydliště dle nařízení zůstává zachována po dobu, kterou nařízení váže na splnění následujících podmínek.

První podmínkou, která musí být splněna vždy, je získání obvyklého bydliště v jiném členském státě.

Vedle toho musí být splněna i jedna z dalších podmínek, a to buď podmínka souhlasu nositele práva péče nebo podmínka marného uplynutí doby jednoho roku od okamžiku, kdy se osoba, které svědčí právo péče, o místě bydliště dítěte dozvěděla nebo měla dozvědět. Podmínka marného uplynutí doby je však dále navázána na skutečnost, že si dítě v novém prostředí zvyklo a došlo k naplnění alespoň jedné z násl. podmínek:

- a) nositel práva péče nepodal žádost o navrácení dítěte u příslušných orgánů členského státu, kam bylo dítě odebráno nebo kde je zadržováno v dotčené lhůtě jednoho roku;
- b) žádost o navrácení dítěte podaná nositelem práva péče o dítě byla vzata zpět a ve lhůtě stanovené v bodě a) nebyla podána nová žádost;
- c) věc projednávaná u soudu v členském státě, ve kterém mělo dítě obvyklé bydliště bezprostředně před svým neoprávněným odebráním nebo zadržením, byla uzavřena podle čl. 11 odst. 7;
- d) soudy členského státu, ve kterém mělo dítě obvyklé bydliště bezprostředně před neoprávněným odebráním nebo zadržením, vydaly rozhodnutí o právu péče o dítě, které neobsahuje navrácení dítěte.

Závěrem se ve věci únosů dotýká příslušnosti soudu k rozhodnutí o výchově i ust. čl. 11 odst. 7, dle kterého v případě, že před soudy v členském státě původního obvyklého bydliště, nebylo řízení jednou ze stran zahájeno, musí soud nebo ústřední orgán, který obdrží hlášení o rozhodnutí o nenavrácení na základě článku 13 Haagské úmluvy z roku 1980, informace takto získané oznámit stranám a vyzvat je, aby v souladu s vnitrostátním právem do tří měsíců od tohoto oznámení doručily svá podání soudu, aby soud mohl prošetřit otázku práva péče o dítě. Aniž jsou dotčena pravidla pro soudní příslušnost uvedená v tomto nařízení, soud věc uzavře, pokud v dané lhůtě neobdrží žádné podání.

Závěrem

Ve věci příslušnosti je vždy třeba zkoumat účast dotčených států na mezinárodních dokumentech. Zjednodušeně řečeno je tedy třeba na otázku příslušnosti sestupně aplikovat test, který bude postupně v případě negativních odpovědí odpovídat na otázky:

- a) jsou dotčené státy členskými státy ES? – ano (aplikujeme Brusel II. bis) x ne
- b) jsou dotčené státy smluvními státy haagské úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí? – ano (aplikujeme úmluvu) x ne
- c) aplikujeme národní právní řád fóra, tedy přednostně dvou nebo vícestranné smlouvy mezi dotčenými státy, ev. postupujeme dle sjednané reciprocity, pokud taková pravidla sjednána nejsou, aplikujeme příslušné kolizní normy.

Zásadní problémová úvaha je spojena s již první kladenou otázkou, tedy možností aplikace Bruselu II. bis. Diskuse kolem rozsahu použití nařízení Brusel II bis. je otázkou, jejíž výklad není nesporný a to zejména vzhledem ke stanovisku Veřejného ochránce práv k případu Fiordalisi⁷, ve kterém uvedl, že: „*ačkoliv se jeví na první pohled velice sporným aplikovat komunitární právo na vztahy ČR s Argentinou, domnívám se, že se lze přiklonit k závěru, že nařízení Evropských společenství bude možné obecně použít, a to tzv. jednostranně pro ČR.*“ V tomto stanovisku dále VOP uvádí, že „*předmětné nařízení Společenství již není pravidlem, jež by se dalo považovat za tzv. evropské ústavní právo, ale je toliko primárním právem. Nařízení Společenství mají aplikační přednost před vnitrostátním právem a jsou přímo použitelná. Primární komunitární právo lze ve vztahu k použití mezinárodních smluv s nečlenskými státy Společenství považovat za „vnitrostátní“ právo, přičemž před vnitrostátními předpisy vydanými orgány ČR má nařízení přednost, a proto po mezinárodních smlouvách se bude aplikovat nařízení Společenství, a poté ostatní české právní předpisy.*“

S uvedeným názorem VOP lze, s přihlédnutím k teritoriální působnosti Bruselu II. bis⁸, polemizovat ve více bodech. Nejdříve je třeba vymezit vzájemný vztah nařízení k haagským úmluvám, tedy VOP zmiňovanou přednost mezinárodních smluv pře Brusel II. bis. Z bodu 17 úvodních ustanovení a čl. 60 nařízení lze dovodit vztah lex specialis nařízení k obecné HU28, ale pouze ve vztazích mezi členskými státy ES.

Článek 61 se následně speciálně zabývá vztahem k HU34, ve kterém stanoví (pokud opět odhlédnu od pravidel pro uznávání a výkon rozhodnutí), ve kterém stanoví přednost použití nařízení, pokud má dotčené dítě obvyklé bydliště na území členského státu.

K samotné příslušnosti, tak jak je upravena dle čl. 11 odst. 6 a 7 Bruselu II. bis se pak váže i bod 18 úvodních ustanovení, z něhož taktéž vyplývá, že se jedná o aplikaci nařízení ve vztahu mezi členskými státy. Zde je třeba dojít k závěru, že v rámci teritoriální působnosti Bruselu II. bis, bude nejprve aplikován Brusel II. bis.

Judikatorně zatím jasně neřešenou otázkou je možnost aplikace ust. čl. 8 Bruselu II. Bis. Výše uvedená myšlenka VOP, tedy že nařízení lze považovat za vnitrostátní právo, je spornou. Obdobně k tomu uvádí i Týč v Základech práva Evropské unie pro ekonomy⁹ Jestliže čl. 8 odst. 1 stanovuje obecnou příslušnost soudu dle kritéria obvyklého bydliště dítěte, je třeba vykládat toto ustanovení ve smyslu bodu 12 úvodních ustanovení.

⁷ Zpráva o šetření ve věci únosu dětí ze zahraničí ze dne 20. června 2006, Sp. zn.: 2840/2006/VOP/ON

⁸ Kapitán Zdeněk: Evropský justiční prostor ve věcech civilních část VII. – Příslušnost, uznávání a výkon rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti, Právní fórum 8, Praha: ASPI a.s., 2005, str. 281-290

⁹ Týč Vladimír: Základy práva pro ekonomy, Praha: Linde Praha a.s., 2006, str. 89

Na rozdíl od jiných instrumentů komunitárního práva (např. Brusel I., Řím I. a Řím II.) neupravuje ve věci příslušnosti soudu k rozhodnutí o výchově výslovně možnost aplikace nařízení na třetí země, to za prvé. Nejzřejmější je tato skutečnost v porovnání s nařízením Brusel I. a v jeho čl. 22 stanovenou výlučnou příslušností. Dále je třeba zhodnotit fakt, že bezbřehou aplikací komunitárního práva vůči třetím státům bychom se dostali do rozporu s nejlepšími zájmy dítěte, které jsou kategorickým imperativem veškerých řízení vedených ohledně dětí. Tím, že vůči českým občanům, příp. residentům budeme uplatňovat přísnější komunitární právní úpravu, aniž bychom k tomu byli vázáni výslovně nařízením nebo dvoustrannými smlouvami mezi ČR a třetími státy, budeme jednostranně aplikovat přísnější režim vůči našim občanům, ev. residentům, a to bez možnosti ekvivalentní protireakce druhé strany. Konečně je třeba též upozornit i na fakt, že uplatnění pravidel Bruselu II. bis je vždy vázáno na velkou míru důvěry mezi státy. Ust. čl. 8 je pouze jedním z ustanovení, které je součástí celého systému Bruselu II. bis. a jeho izolovaný výklad jako výlučné příslušnosti nemá, dle mého názoru, oporu v nařízení jako takovém.

Dle mého názoru tedy není možné aplikovat Brusel II. bis v řízeních o výchově po nenavrácení dítěte s ohledem na výše uvedené vůči nečlenským státům ES a je nutno vždy důsledně použít výše uvedený test.

Jakékoliv meritorní rozhodnutí ve věci řízení o návrat dítěte má zásadní dopady pro stanovení příslušnosti soudu. Zatímco ale v případě, kdy je rozhodnuto, že se dítě navrátí zpět do místa svého obvyklého pobytu, je řešení problematiky příslušnosti přesunuto do státu obvyklého bydliště, při rozhodnutí o nenavrácení dítěte zůstává problematika příslušnosti na českém soudu. Ten bude, s velkou pravděpodobností, řešit návrh na svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů, a proto je nutné s ohledem na možnost budoucího uznání a výkonu rozhodnutí odpovědně přistoupit k otázce hodnocení vlastní příslušnosti soudu.

Literatura:

- Kapitán Zdeněk: Evropský justiční prostor ve věcech civilních část VII. – Příslušnost, uznávání a výkon rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti, Právní fórum 8, Praha: ASPI a.s., 2005, str. 281-290.
- Týč Vladimír: Základy práva pro ekonomy, Praha: Linde Praha a.s., 2006, str. 89.
- Lagarde Paul: Explanatory report k Haagské úmluvě o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, Haag: Haagská konference mezinárodního práva soukromého, 1998
http://www.hcch.net/index_en.php?act=publications.details&pid=2943&dtid=3.
- Pérez-Vera Elisa: Explanatory report k Haagské úmluvě o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, Haag: Haagská konference mezinárodního práva soukromého, 1982.

Kontaktní údaje na autora – email:

23282@mail.muni.cz